



J
A
e
r
c

De boedelinventaris van Arent van Oostwaert alias de bakker van Jan Steen*

• ANNETTE DE VRIES •

Detail van afb. 1
JAN STEEN,
Arent van Oostwaert
en zijn vrouw Catharina
van Keijzerswaert,
circa 1658.

Op 23 juni 1695 liet de Leidse bakker Arent van Oostwaert, *sieckelijc van lichaeme te bedde leggende, doch sijn redenen, memorie ende verstandt wel machtich*, door de katholieke notaris Thomas van Swieten zijn testament opstellen.¹

Daar was alle reden toe, want Van Oostwaert zou ruim drie weken later overlijden; hij werd niet ouder dan 65 jaar.² Het voorvoelde levenseinde was waarschijnlijk niet de enige aanleiding voor het testament.³ Van Oostwaert zal zich bewust zijn geweest van de onzekere vooruitzichten voor het voortbestaan van de familienaam Van Oostwaert. Zijn zoon, Jan van Oostwaert, was op dat moment nog vrijgezel; hij trouwde in september 1695, krap twee maanden na het overlijden van zijn vader.⁴ Van Arents twee dochters, Barbara en Elisabeth, was de eerste net getrouwd (maar had nog geen kinderen) en de tweede was het jaar daarvoor overleden, met achterlating van een zoon, Jan Helmis de Jonge.⁵ Arent van Oostwaert regelde in het testament dat bij voortijdig overlijden van deze kleinzoon diens aandeel voor de helft zou toevallen aan zijn oom Jan van Oostwaert en voor de andere helft aan zijn tante Barbara van Oostwaert. Tevens liet hij uitvoerig de spelregels bij vooroverlijden van een van hen (of hun nakomelingen) vastleggen, alsook

de voogdij over zijn kleinzoon en eventuele toekomstige *andere toesicht behoevende erfgenamen*. Al deze voorzorgsmaatregelen mochten uiteindelijk niet baten. Het huwelijk van Jan van Oostwaert en bakkersweduwe Cunera van Meerwijk zou kinderloos blijven.⁶ En in 1696 werd vermoedelijk het enige nog levende kind van Elisabeth van Oostwaert en Jan Helmis de Oude, kunst- en kaartverkoper, begraven in de Vrouwekerk in Leiden.⁷ Weliswaar kreeg Arents andere dochter, Barbara van Oostwaert, tussen 1698 en 1708 nog vijf kinderen (allen dochters), maar met haar overlijden eind november 1737, als laatste van de kinderen Van Oostwaert, viel definitief het doek voor deze Leidse familienaam.⁸ Na haar zijn geen personen met de naam Van Oostwaert in de Leidse begraafboeken meer aan te treffen.⁹ In een akte van 15 mei 1738 werd Barbara's boedel *in alle min ende vriendschap door haar erfgenamen finalijk verdeelt, geschift ende gescheyden*.¹⁰ En het is op dat moment dat Jan Steens genreportret van bakker Arent van Oostwaert en zijn vrouw Catharina van Keijzerswaert uit circa 1658 (afb. 1), dat al die tijd in familiebezit was gebleven, aan zijn omzwerfing is begonnen.¹¹ Misschien bleef het nog enige tijd in bezit van een van haar erfgenamen, maar op een zeker moment is het in de collectie

van de Leidenaar dr. Johan Pieter Wierman terechtgekomen. Zijn collectie kwam op 18 augustus 1762 in Amsterdam onder de hamer, de eerste keer dat het schilderij is geveild.¹² Het schilderij zou vervolgens via de veiling Pieter Calckoen Willemsz. in 1781 in handen komen van Gerrit van der Pot van Groeneveld en werd tenslotte in 1808 met grote delen van diens collectie aangeschaft ten behoeve van het Koninklijk Museum, latere Rijksmuseum.¹³

Bijzonder genreportret

Over het genreportret van Arent van Oostwaert en zijn vrouw Catharina van Keijserwaert is regelmatig gepubliceerd, wat vooral te danken is aan de schilder van dit unieke tafereeltje, Jan Steen.¹⁴ Steen combineerde in deze voorstelling portret en genre, en dat was voor de Hollandse schilderkunst van die tijd vrij innovatief. Vermoedelijk liet hij zich hierbij mede inspireren door eerdere voorbeelden van bakkersvoorstellingen van onder meer zijn leermeester Adriaen van Ostade (afb. 2) en Christiaan van Couwenbergh van omstreeks 1650.¹⁵ Maar Steen gaat duidelijk een stap verder. Hij portretteert Arent van Oostwaert terwijl hij in werkkledij uit zijn bakkerij tevoorschijn komt. In zijn handen houdt hij een broodplank met een vers gebakken brood. Het knapperige brood vormt samen met de al uitgestalde broden een prachtig stilleven van bakkersvakmanschap. Van Oostwaert kijkt ons recht in de ogen en de lach om zijn mond, verwant aan het decorum van het komische genre, ver-raadt tevredenheid.¹⁶ Catharina van Keijserwaert, gekleed als burgermansvrouw, staat in de deuropening van een bakstenen huis en houdt een beschuitbolder of zottinnekoe vast. Aan de muur hangen krakelingen en achter de bakker zijn kleine broodjes op een rek geplaatst. Een kleine jongen, vermoedelijk een portret van een van de kinderen van Jan Steen, blaast



Afb. 1

JAN STEEN,
*Arent van Oostwaert
en zijn vrouw Catharina
van Keijserwaert*,
circa 1658.
Olieverf op paneel,
38 x 32 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-390).



Afb. 2

ADRIAEN VAN
OSTADE,
*Een bakker die op zijn
hoorn blaast*,
circa 1648.
Olieverf op paneel,
27,5 x 22 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-301).

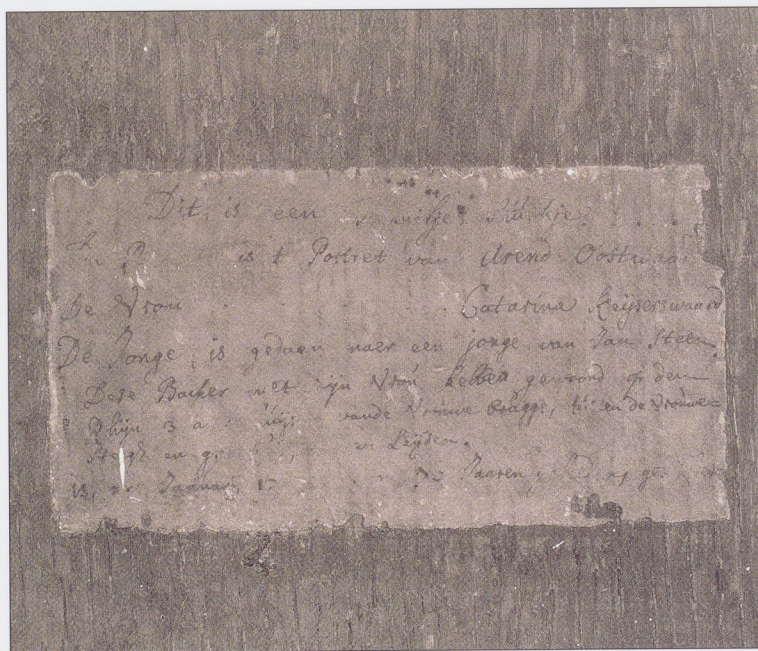


Afb. 3

QUIRINGH GERRITZ.
VAN BREKELENKAM,
*De kleermakerswerk-
plaats*, 1661.
Olieverf op doek,
66 x 53 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-C-112).

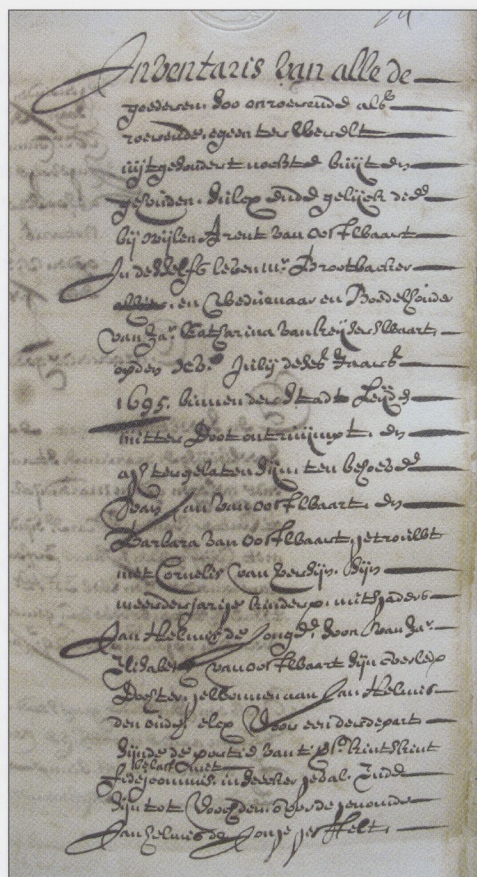
Afb. 4

Opschrift aan de
achterzijde van het
genreportret van Arent
van Oostwaert en zijn
vrouw Catharina van
Keijzerswaert.



op de bakkershoorn, een gangbaar gebruik om de mensen erop te attenderen dat het brood gereed was.¹⁷ We hebben hier dus te maken met een portret van een bakker en zijn vrouw die ons met naam en toenaam bekend zijn, en dat is heel bijzonder. Weliswaar kennen we uit de 17de-eeuwse schilderkunst talrijke voorstellingen van ambachtslieden aan het werk (schoenmakers, kleermakers, smeden), onder meer door Leidse schilders vervaardigd, maar hierbij gaat het niet om portretten; een enkele vermoede uitzondering daargelaten (afb. 3).¹⁸

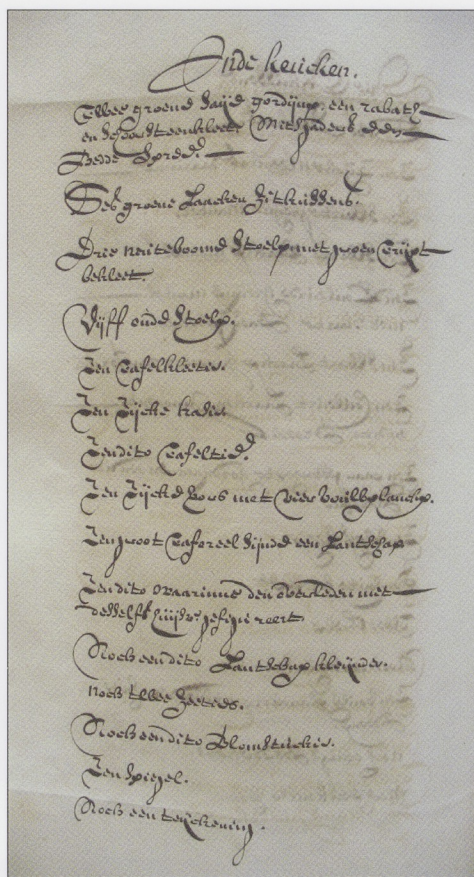
Tot op heden beruste de identificatie van deze Leidse bakker en zijn vrouw op een 18de-eeuws label op de achterzijde van het schilderij. Daarin staat dat het *een Familie Stukje* is, een portret van Arent van Oostwaert en zijn vrouw Catharina van Keijzerswaert, en dat zij woonden op den Rhyn (afb. 4).¹⁹ Het opschrift is opgetekend in januari 1738 en is altijd als betrouwbaar bestempeld. Terecht, zo blijkt nu



Afb. 5
Titelblad boedelinventaris Arent van Oostwaert van 28 juli 1695. Regionaal Archief Leiden, Oud Notarieel Archief (inv.nr. 1643, akte 74, fol. 1).

Afb. 6
Bladzijde uit boedelinventaris Arent van Oostwaert met vermelding van het genreportret van Jan Steen. Regionaal Archief Leiden, Oud Notarieel Archief (inv.nr. 1643, akte 74, fol. 6v).

uit nieuwe gegevens over het overlijden van de laatste telg uit het Leidse geslacht Van Oostwaert, Barbara van Oostwaert, eind november 1737. Het is zeer aannemelijk dat ter voorbereiding op het passeren van de reeds genoemde akte van finale boedelscheiding op 15 mei 1738 het opschrift is aangebracht. Er is echter nog een bron die de identificatie van Arent van Oostwaert en zijn vrouw in Jan Steens genreportret ondersteunt. Op 28 juli 1695 werd door notaris Thomas van Swieten de boedelinventaris van de onroerende en roerende goederen van de overleden Arent van Oostwaert opgesteld (afb. 5 en bijlage 1).²⁰ Volgens deze boedelinventaris bevond zich in de keuken van zijn huis aan de Rijn een tafereel waarin den overleden met desselfs huysvrouw gefigureert (afb. 6).²¹ Het ligt



voor de hand dat het hier om het genoemde portret van onze bakker en zijn vrouw door Jan Steen gaat. Niet alleen het gebruik van de term 'gefigureert', zeer toepasselijk voor het genreportret, wijst in deze richting.²² Ook de aard van het overige schilderijenbezit in huize Van Oostwaert (louter landschappen, zeestukken en landkaarten) maakt de aanwezigheid van nog een ander portret van Van Oostwaert en zijn vrouw weinig aannemelijk. Alhoewel het bestaan van deze boedelinventaris zijdelings bekend was, is deze niet eerder onderzocht.²³ Het bevat echter een schat aan gegevens over het bezit en het netwerk van deze Leidse meester-bakker die de moeite van een verkenning waard zijn.

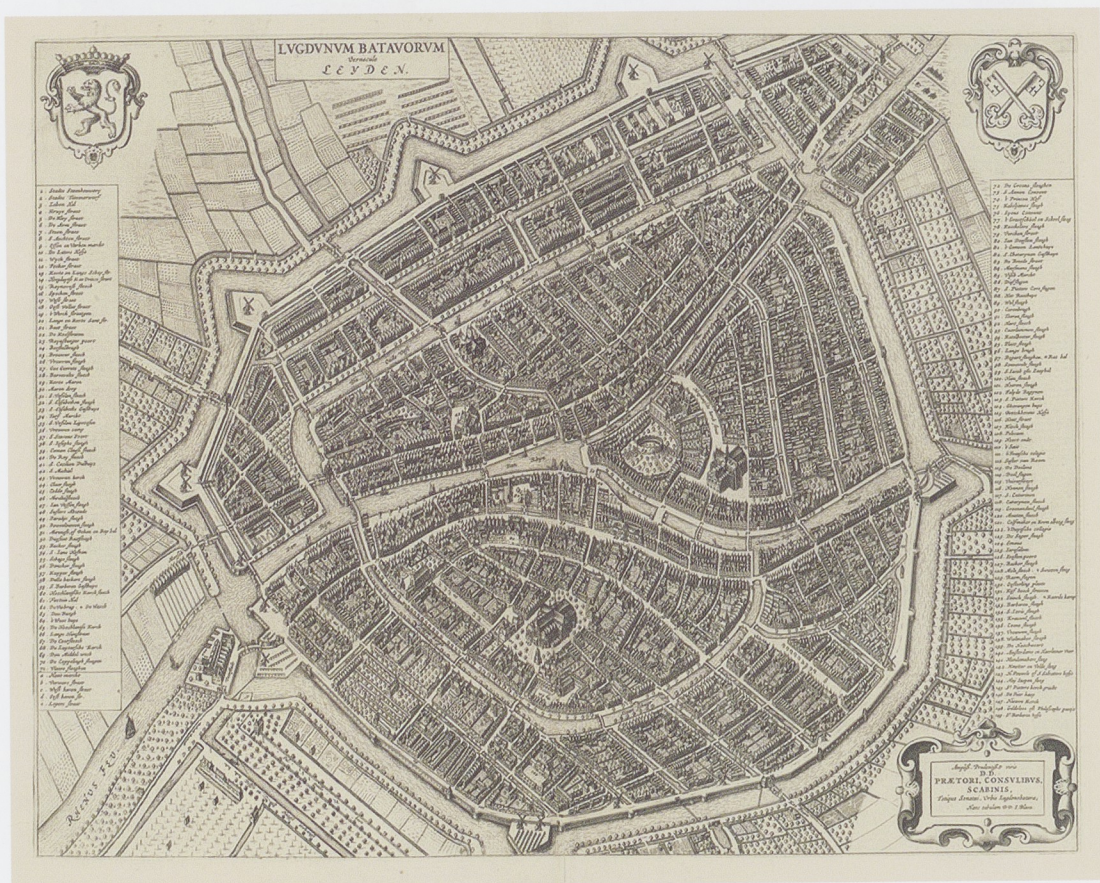
Een bakker in goeden doen

Arent van Oostwaert stamde uit de katholieke familie Oostwaard, die haar wortels had in het Sticht Utrecht.²⁴ De overgrootvader van Arent van Oostwaert, was pachter van de uithof Oostwaard een kloostergoed tussen Oud-Zuilen en Maarssen. Zijn vader, Cornelis Cornelisz. van Oostwaert was bakker van beroep en woonde bij zijn huwelijk in 1629 in de Nieuwsteeg in Leiden.²⁵ Daar werd Arent geboren in een gezin dat uiteindelijk uit zes kinderen, vier zoons en twee dochters, zou bestaan.²⁶ Een zevende kind stierf jong.²⁷ Arent van Oostwaert woonde een groot deel van zijn jeugd aan de Nieuwsteeg, een straat die loopt van het Pieterskerkhof naar het Steenschuur, dat in het verlengde van het Rapenburg ligt (afb. 7 en 8). Later

woonde hij als zelfstandig bakker aan de Coornbrugsteeg, in ieder geval sinds 7 mei 1653, toen zijn naam, adres en broodstempel werden opgenomen in de zogenaamde broodzettingslijst (afb. 9).²⁸ Hij verhuisde voor 1662 naar de Rijn (de huidige Aalmarkt), want op 15 mei 1662 werd een van zijn kinderen vanuit het huis aan de Rijn begraven.²⁹ Uit zijn huwelijk met Catharina van Keijserwaert in 1657 zijn voor zover we weten vijf kinderen geboren, waarvan de genoemde zoon en twee dochters de volwassen leeftijd bereikten.³⁰ Na het overlijden van zijn vrouw in 1675 is Arent niet hertrouwd.³¹ Jan van Oostwaert, de zoon, stond bij zijn trouwen op 10 september 1695 geregistreerd als bakker aan de Rijn.³² Vermoedelijk was hij al die tijd werkzaam geweest in de bakkerij van zijn vader.³³

Afb. 7

JOAN BLAEU,
Kaart van Leiden, 1649.
Rijksprentenkabinet,
Rijksmuseum,
Amsterdam
(RP-P-1918-604).

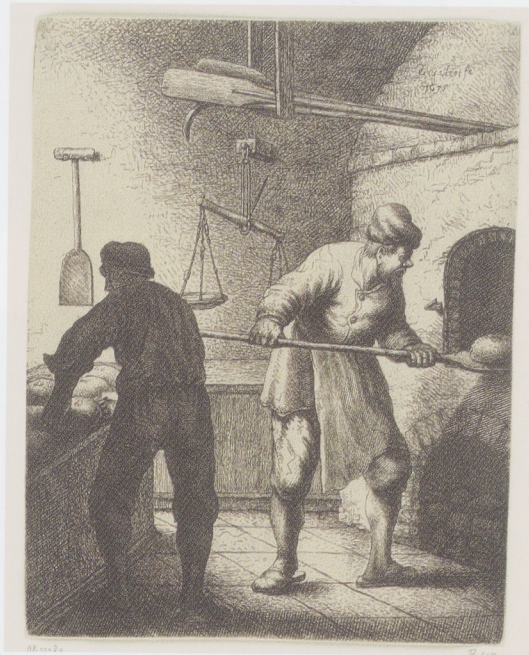
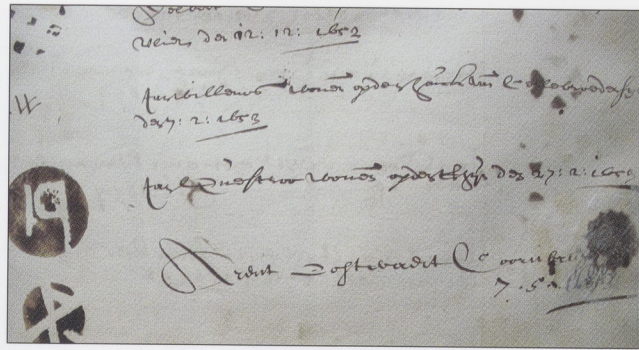




Afb. 8
Detail van afb. 7.

Dit overgaan van een beroep van vader op zoon was kenmerkend voor de vroegmoderne tijd.³⁴ Op het moment van overlijden van Arent van Oostwaert was de bakkerij, die zoals gebruikelijk aan huis was, nog volop in bedrijf (afb. 10).³⁵ Van Oostwaert stond nog bij diverse korenkopers in de schuld voor de leverantie van tarwe.³⁶ In de bakkerij waren bovendien uiteenlopende bakkersvoorzieningen (fornuis, blikken platen, gewichten, gereedschappen) aanwezig om de bakkerij te laten draaien en op zolder bevonden zich diverse zakken met meel.³⁷

Uit zijn boedelinventaris komt Arent van Oostwaert naar voren als een redelijk welvarende ambachtsman. Hij bezat een speeltuin en speelhuisje – een soort buitenverblijf – aan de Marendijck, weliswaar nog belast met een hypotheek.³⁸ Het huis waarin hij bij zijn overlijden woonde, was echter geen eigendom van hem, want de boedel had in 1695 nog een achterstallige huurschuld te voldoen.³⁹ Wel bezat hij een dubbele grafstede in de voormalige O.L. Vrouwekerk in Leiden, die na de Reformatie dienst deed als kerk voor de groeiende Waalse gemeente (afb. 11).⁴⁰ Dit betekent overigens niet dat hij van zijn geloof was gevallen, want het beheer over kerken en begraafplaatsen bleef na de Reformatie een publieke aangelegenheid. Alles wijst erop dat Van Oostwaert en zijn



1. Vrouwekerk
2. Nieuwsteeg
3. Coornbrug (met in verlengde zuidwaarts) Coornbrugsteeg
4. Rijn, tussen de Vrouwensteeg en het toenmalige S. Chatarynen Gasthuys
5. Delftse Vliet
6. Huis De Bock
7. Nieuwe Rijn
8. Diefsteeg
9. Visbrug
10. Hooglandse Kerk
11. Pieterskerk

Afb. 9
Broodzettingslijst:
detail met stempel en
adres van Arent van
Oostwaert d.d. 7 mei
1653. Regionaal
Archief Leiden,
Stadsarchief II
(inv. nr. 2537, fol. 6).

Afb. 10
JAN JORISZ. VAN
VLIET,
De bakker (uit een
serie van achttien
ambachten), 1635.
Ets, 20,9 x 16,2 cm.
Rijksprentenkabinet,
Rijksmuseum,
Amsterdam
(inv.nr. (RP-P-OB-
33-384).



Afb 11
A. BEERSTRATEN,
Vrouwekerk Leiden,
1661.
Tekening.
Hermitage, Sint-
Petersburg.

gezin blijvend behoorden tot de grote minderheid van Leidse katholieken, het milieu waaruit ook Jan Steen afkomstig was.⁴¹ Hij liet zijn testament opstellen door een katholieke notaris.⁴² Zijn kinderen (vermoedelijk) en kleinkinderen (aantoonbaar) werden katholiek gedoopt. Dat Van Oostwaert katholiek was, bleek geen al te grote hindernis voor het maatschappelijk redelijk meekomen. Uit een belastingkohier uit 1674 blijkt dat hij bovengemiddeld werd aangeslagen in vergelijking met andere bakkers.⁴³ Hij woonde bovendien in een redelijk welvarend deel van de stad. Zijn huis was goed gemeubileerd met eenvoudige stoelen, tafels en kasten van eiken- of notenhout.⁴⁴ De meubels waren bekleed met stoffen en er hingen gordijnen. Hij bezat wat zilveren en gouden sieraden, al dan niet met diamanten steentjes, en ook enige liquide geldmiddelen. Verder zat hij ruim in zijn linnengoed en in de koperen potten en pannen; zijn zilverbezit bestond echter uit louter lepels. Waarschijnlijk is hij zelfs

actief geweest als schutter, want zijn boedel maakt melding van de gebruikelijke schuttersparafernalia zoals schutterspenningen, harnas en stormhoed, alhoewel het natuurlijk mogelijk is dat die aan zijn zoon toebehoorden.⁴⁵ Het duidt er in ieder geval op dat de Van Oostwaerts tot de eenvoudige, doch gevestigde Leidse burgerij behoorden, mensen met een vast beroep en voldoende inkomsten. De enige vlek op het blazoen van deze redelijk welvarende en katholieke ambachtsman was, voor zover wij weten, de aanklacht tegen hem wegens doodslag op de Leidse lakendrapier François Lobel in 1682.⁴⁶ Van Oostwaert had de dronken Lobel, aldus de aanklacht, niet met *christelijke zachtmoedigheid* verdragen, maar hem bedreigd en vervolgens geslagen en Lobel daarbij zo ongelukkig getroffen dat de man 's nachts kwam te overlijden. De eis tot levenslange verbanning van de voortvluchtige Van Oostwaert uit Holland en West-Friesland werd echter door de schepenen niet ingewilligd en Van Oostwaert

kwam weg met een forse boete van tweehonderd zilveren dukaten.⁴⁷

De boedelinventaris laat zien dat het in die tijd heel gebruikelijk was om voor verleende diensten over en weer bij elkaar in het krijt te staan. Diverse personen waren aan Van Oostwaert nog geld schuldig voor de leverantie van brood. Maar omgekeerd was Arent ook nog geld verschuldigd aan korenkopers, diverse ambachtslieden en neringdoenden en zelfs aan zijn dienstmaagd (achterstallig dienstloon). Verder waren er nog de *dootschulden*, de kosten die waren gemaakt voor de begrafenis van Van Oostwaert en die ons een glimp geven van de gang van zaken rond een begrafenis in de vroegmoderne tijd.⁴⁸ De bidders, de schenkers, de knecht van het gebuurte (*voor haar dienst in 't noden ter begravenis*), de klokkenluider (*voor een foytge*) en de bijkomende materiële kosten: de

lijkkist, het lijkkleed, de kaarsen, de huur van rouwmantels, kannen en glazen en *last but not least* de kosten voor 't bier ende excijs [accijns] op de begravenis gedroncken.

Lantschapjes en zeetjes

Een opmerkelijk aspect van de boedelinventaris van Arent van Oostwaert zijn de talrijke schilderijen en landkaarten die in verschillende kamers van het woonhuis hingen. Weliswaar was een grote omvang en spreiding van schilderijenbezit onder alle lagen van de bevolking kenmerkend voor de Republiek, maar dat maakt de boedel van onze bakker niet minder interessant. Het gaat in totaal om 22 schilderijen, 6 landkaarten (waarvan een in een ebbenhouten lijst), 1 tekening en nog diverse *berdekens*.⁴⁹ We treffen ze aan in de voorkamer, de keuken en het voorhuis. Vooral landschappen en zeestukken mochten zich in de belangstelling van Arent van Oostwaert verheugen. Dit past overigens in het beeld dat uit andere kunstinventarissen uit 17de-eeuws Leiden naar voren komt.⁵⁰ Opvallend afwezig zijn religieuze voorstellingen, alhoewel natuurlijk landschapsschilderingen ook religieuze scènes of connotaties kunnen bevatten. Als we de beschrijving van de schilderijen uit de boedel van Van Oostwaert echter vergelijken met bijvoorbeeld enkele Antwerpse boedels van ambachtslieden, dan valt op dat in laatstgenoemde boedels de onversneden religieuze taferelen de overhand hebben.⁵¹ Op een na zijn de schilderijen in Van Oostwaerts boedel niet aan een kunstenaar toegeschreven; ook het schilderij van Jan Steen niet, zoals we eerder zagen. Aan de Leidse schilder Quiringh Gerritsz. van Brekenkam (1622-circa 1670) wordt een schilderij toegeschreven dat op de voorkamer hing en dat wordt omschreven als *een dito waarin twee personages van Breeckelingkam*.⁵² Het is denkbaar dat de katholieke achtergrond van notaris Thomas van Swieten mede een

Afb. 12

QUIRINGH GERRITZ.
VAN BREKELINKAM,
*Interieur met hengel-
laar en man bij spoel-
rad en haspel*, 1663.
Olieverf op paneel,
59 x 46 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-60).



rol heeft gespeeld bij deze toeschrijving, omdat hij wellicht bekend was met het werk van deze katholieke schilder.⁵³ Brekelenkam schilderde talrijke kluzenaarsvoorstellingen en werkplaatsinterieurs van kleermakers, schoenmakers en andere bedrijvige oude lieden (afb. 12).⁵⁴ Dat Van Oostwaerts schilderijen juist in zijn voorhuis, keuken en voorkamer hingen, is geheel overeenkomstig het beeld dat ons bekend is uit andere boedelinventarissen uit die tijd.⁵⁵ Het voorhuis was de ruimte voor de ontvangst van derden en daarmee de meest publieke ruimte van het huis. Hier zijn altijd veel schilderijen en landkaarten aan te treffen. Terwijl wij tegenwoordig in de keuken of een achterkamertje niet zo gauw schilderijen zouden ophangen, was dat echter in de 17de eeuw heel gebruikelijk.⁵⁶ De keuken was in die tijd een leefkeuken, waar zelfs werd geslapen, zeker in de koude wintermaanden. Ook in de keuken van Van

Oostwaert stond een bed, want volgens zijn boedelinventaris bevond zich op 't *middelkamertje* een bed dat *van beneden uyt de keucken gebragt* was; mogelijk was dit het bed waarop Van Oostwaert, in de behaaglijkheid van zijn keuken, zijn laatste dagen had doorgebracht. Wellicht nog eens bladerend in zijn schamele boekenbezit (*eenige boecken*) of snuivend aan een *kruytdoos*.⁵⁷ Het is dus niet verwonderlijk dat het portret van de bakker en zijn vrouw daar een plaats had gekregen.⁵⁸

Het schilderijen- en kaartenbezit van Arent van Oostwaert hing vermoedelijk samen met enkele contacten in het artistieke milieu. Zijn schoonzoon, Jan Helmis de Oude, was kunst- en kaartverkooper op de hoek van de Diefsteeg.⁵⁹ En de Leidse schilder Toornvliet (Jacob Toorenvliet, 1635/36-1719) was waarschijnlijk een klant van hem, want hij stond volgens Van Oostwaerts boedelinventaris nog ruim 18 gulden bij Van Oostwaert in de schuld.⁶⁰ Van Oostwaert zelf was nog een klein bedrag voor de leverantie van stoffen schuldig aan Margrieta Root, die in april 1695 was getrouwd met Hendrick Beijnsdorp, *beelthouder* aan de Haarlemmerstraat.⁶¹ Het is eveneens aannemelijk – en al vaker gesuggereerd – dat Arent van Oostwaert en Jan Steen elkaar zakelijk of persoonlijk hebben gekend en dat de opdracht voor het portret daaruit is voortgekomen.⁶² Steen en Van Oostwaert waren plaats- en leeftijdsgenoten, beiden afkomstig uit een katholiek milieu. Ze woonden gedurende hun jeugd op loopafstand van elkaar: Arent van Oostwaert in de Nieuwsteeg en Jan Steen aan de Korte Vliet. Na 1644 verhuisde het gezin Steen naar het huis *De Bock*, aan de Coornbrug, en vervolgens naar de Nieuwe Rijn (1647-1656).⁶³ Dit was wederom vlakbij de Coornbrugsteeg en Rijn, waar Arent van Oostwaert als bakker gevestigd was (vanaf in ieder geval 1653 respectievelijk 1662). Jan Steen woonde

Afb. 13

A.C. CRAMER
NAAR JAN STEEN,
De bakker van Jan Steen, circa 1872.
Litho, 22 x 18,3 cm.
Rijksprentenkabinet,
Rijksmuseum,
Amsterdam
(RP-P-OB-27.855).



gedurende een deel van deze periode nog in Leiden.⁶⁴ Het kan bijna niet anders of de families Steen en Van Oostwaert zijn elkaar in het dagelijkse verkeer regelmatig tegengekomen. Was het niet in de bakkerijen op de Nieuwsteeg, Coornbrugsteeg of Rijn dan was het wel op de wekelijkse en later dagelijkse korenmarkt op de Coornbrug; de vader van Jan Steen was immers korenkoper en brouwer. Bovendien was de kans op een ontmoeting in het sociale verkeer ook vrij groot.⁶⁵ Aan de Nieuwsteeg, lange tijd een constante in het leven van de Van Oostwaerts, woonden immers ook familieleden van Jan Steen, zoals zijn tante Annetje Jans Steen, de zus van zijn vader, die getrouwd was met een lid van de familie Gael, en zijn neef Loth Gael, goud- en zilversmid.⁶⁶ Mogelijk getuigen de *cleijnodien en ongemunt gout en silver* in Van Oostwaerts boedelinventaris uit 1695 nog van een relatie met deze goudsmid.⁶⁷ Weliswaar verhuisde Jan Steen na zijn huwelijk met de dochter van Jan van Goyen naar Den Haag en later naar Delft, maar na een financieel mislukte episode als Delftse brouwer keerde hij met zijn gezin in 1657-1658 voor korte tijd weer terug in Leiden.⁶⁸ En dat is dus precies het moment waarop het genreportret van Arent van Oostwaert en zijn vrouw door hem werd vervaardigd.

Tot slot:

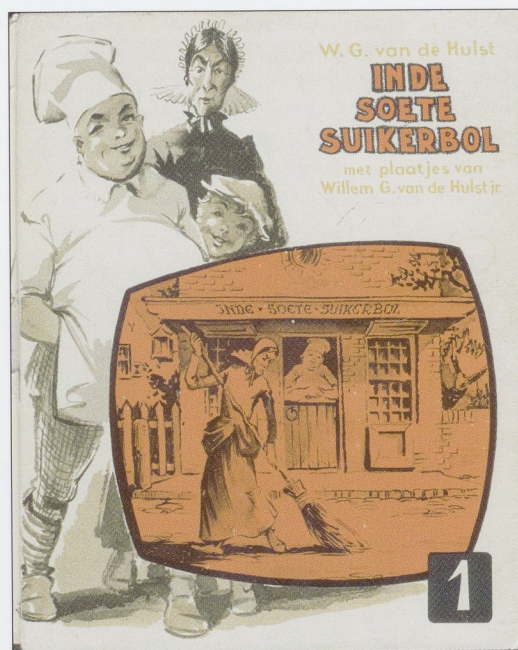
De bakker van Jan Steen

Het is aan dit portret te danken dat we tegenwoordig nog steeds weten wie Arent van Oostwaert was. Toch heeft het er lang naar uitgezien dat hij blijvend schuil zou gaan achter de bijnaam die hij in de loop der tijd kreeg: de bakker van Jan Steen. In de vroegst-bekende veilingcatalogus (1762) stond hij al primair te boek als bakker, alhoewel de catalogusopsteller wel aangaf van het opschrift op de achterzijde – en daarmee van de identiteit van de geportretteerde personen – op de hoogte te zijn.⁶⁹ Hetzelfde geldt voor de latere veilingcatalogi uit 1781 en 1808. Ze geven steeds een algemeen gestelde beschrijving van de voorstelling met zinsnedes als *een vrolyke Bakker, bezig smakelyk broodt en ander gebak uit te stallen en een Bakker, tot op den gordel in het hemd*, terwijl haast terloops wordt genoemd dat het om een familiestukje zou gaan.⁷⁰ En dat zet de toon voor de beeldvorming over het schilderij tot ver in de 20ste eeuw.⁷¹ Op een litho van de Leidse kunstenaar, drukker en lithograaf Pieter Willem Marinus Trap uit 1860 naar het schilderij van Jan Steen staat het onderschrift *De bakker van Jan Steen*.⁷² En in zijn studie over Jan Steen uit 1856 geeft T. van Westrheene Wz. het schilderij de benaming *Un boulanger mee*, alhoewel ook hij het opschrift aan de achterzijde van het schilderij vermeldt.⁷³ Het is steeds het 'bakker-zijn' van Arent van Oostwaert dat de boventoon in de beeldvorming over het schilderij en dus over Van Oostwaert voert. In de talrijke reproducties naar dit schilderij, zoals een steendruk van A.C. Cramer uit circa 1872, ontbreekt dan ook elke referentie aan de geportretteerde (afb. 13).⁷⁴ Ook toen de naam van Arent van Oostwaert in catalogi- en beschrijvingen weer opdook, had hij dit primair te danken aan zijn beroep. Onze protagonist figureerde lang vooral in de context van publicaties en tentoonstellingen

over voedsel en broodbereiding: van een tentoonstellingscatalogus over de geschiedenis van het brood tot een relatiegeschenk van een koekjesfabrikant.⁷⁵ Zijn tronie komen we ook regelmatig tegen in publicaties over het dagelijks leven in de Gouden Eeuw.⁷⁶ Voor de eerste overzichtstentoonstellingen van het werk van Jan Steen in Nederland werd het stuk echter niet geselecteerd.⁷⁷ Pas met de drukbezochte Steen-tentoonstelling in 1996 was Arent van Oostwaert weer helemaal terug waar hij ooit begon: als een met naam en toenaam bekende Leidse bakker.⁷⁸ Elders heb ik beschre-

ven hoe de historische figuur van Arent van Oostwaert tot een icoon van bakkersvakmanschap in het collectieve vaderlandse geheugen kon uitgroeien, waarvan de resonans tot op de dag van vandaag nog te vernemen is in het logo van *De Echte Bakker*.⁷⁹ Mogelijk is zijn iconische doorwerking ook nog op andere manieren verweven met onze culturele bagage. Wie de rijk geïllustreerde boekwerkjes van W.G. van de Hulst over de goedige en goedlachse suikerbollenbakker en zijn keurige en mopperige vrouw bekijkt, zal een zekere parallel met Jan Steens genreportret niet ontgaan (afb. 14).

Afb. 14
W.G. VAN DE HULST,
In de soete suikerbol,
deel 1.



B I J L A G E

De boedelinventaris van
Arent van Oostwaert (28 juli 1695)⁸⁰

[fol. 1]

Inventaris van alle de goederen, soo onroerende als roerende, egeen ter werelt uijtgesondert nochte buyten gehouden. Sulcx ende gelijk die bij wijlen Arent van Oostwaert, in desselvs leven *meester* brootbacker, en weduenaar en boedelhouder van *zaliger* Catharina van Keijserwaert op den XV july deses jaars 1695 binnen der Stadt Leyden mitter doot ontruyt en aghtergelaten sijn ten behoeve van Jan van Oostwaert en Barbara van Oostwaert, getrouwt met Cornelis van Persijn, sijn meerderjarige kinderen mitsgaders Jan Helmis de Jonge, soon van *zaliger* Elisabeth van Oostwaert sijn overleden dochter, gewonnen⁸¹ aan Jan Helmis den Oude, elcx voor een derdepart sijnde de partje van t'*voorseide* kintskint belast met fidejcommis⁸² in seecker geval. Ende sijn tot voogden over de genoemde Jan Helmis de Jonge gestelt

[fol. iv]

de genoemden Jan van Oostwaert den soon en Cornelis van Schaijck⁸³
meester timmerman sijn neeff
Ingevolge van de codicillaire dispositie gepasseert voor mij notaris ende seeckere getuygen op den 23e junij laatstleden ende gestelt als volgt.

Onroerende goederen.

Een speelthuyn met een speelhuysje⁸⁴ daarinne staande ende gelegen op de Marendijck nevens t' water van den Mare, sijnde belast met vijff gulden jaars erfpacht aankomende den wel *edele heer* van Assendelft ten behoeve van gemelte overledene opgedragen den 24 januarij 1671.

Noch een dubbele grafstede gelegen aan de noortzijde van onse *Lieve Vrouwekerck* binnen Leyden, geteijckent met not. 8 en 9.

[fol. 2]

Cleynodien en ongemunt gout en silver

Twee goude diamant *stuckies* yder met seve fijne steentjes en twee paarlen mitsgaders goude haacken daarop
Een goude hoepring⁸⁵
Een dito ring met en fijn diamant steen
Nege silvere lepelen
Twee silvere vergulde stiften
Een silvere penning
Acht pareltjes en een silver knopje
Een root steentje uyt een ring

Gereden [liquide] gelden

Aan diverschen specien is ten sterfhuysse bevonden tweensestig gulden
Noch vier Banck rijcxdaalders⁸⁶
Noch een stuck sijnde een Bere daalder

[fol. 2v]

Noch twaalff permissie schellingen⁸⁷
Noch drie Engelsche stucken, yder van twaalff stuivers
Noch twee schutterspenningen
Noch twee potstucken
Noch twee stuckjes, yder van 12 ? *stuiver*
Noch ses kleijne stuckjens potgelt⁸⁸

Inneschulden die opt overlijden van de gemelte Oostwaert wegens leverantie van broot te ontfangen stonden – volgens – 't *register* daar van sijnde

Eerst komt van de wedu[w]e Badon, 22-10-8
Van Reijnier van Idserda, brouwer
een somme van, 9-11-14
Van de wedu[w]e van *zaliger* Gerrit van Swieten, 16-16-6
Noch van Annetje van Beijnsdorp, 1-14-2
Noch van Willem Tabort, 23-12-0

[fol. 3]

Wijders komt noch van Geertruijt van Dijk⁸⁹,
tersaacke *voorseid*, 34-1-0
Noch van Daniel Beeke, vleysouder, 26-7-4
Van de bleijcker buiten de Hoogwoertse poort,
9-13-12
Noch van Magdalena van Outshoorn, 2-18-8
Van Pieter van Molendijck, *meester cleermaacker*,
11-3-0
Van Monsieur Verduijn tersaacke *voorseid*, 5-19-12
Van de heer Cornelis Sprong mede alsvooren,
2-0-0
Noch van *juffrouw* Agatha van Schuijlenburgh
insgelijcx tersake *voorseid*, 119-19

[fol. 3v]

Noch van Abraham Renaar tersaacke *voorseijt*,
29-10-8
Van de heer Willem Buijs mede, 17-19-8
Noch van den schilder Toornvliet⁹⁰, 18-11-12
Van Jan van Zijl mede, 10-3-14

Ende komt noch van Jeroen Pietersz. Lapper in
de Havenstraat negentien gulden twee stuyvers
't gene voor dubieuse schult gereckent wert,
19-2

Nopende de verdere inneschulden in 't *voorseide*
register gemelt daar van staat vermits de *debiteu-*
ren insolvent en verstorven sijn niet te komen

[fol. 4]

Linnewaat op de voorkamer

Een groot taefellaacken lang 5 el en 1 1/2 vieren-
deel en breet ruym twee el
Noch ses tafellaeckens kleynder soort
Vijftich servetten van diversche soorten
Tweentwintich slaaplaeckens
Twintich kussesloopen noch een dito
Twaalf slechter dito
Twee beffen
Sestien mans hemden
Thien hantdoecken
Vier dassen en een linnen rabat⁹¹
Seve sackneusdoecken noch acht neusdoecken
Een stuckje linnewaate lang 21 el
Een bedde met een peuluwe
Twee oirkussens
Een partije wolle en linne kindergoet

[fol. 4v]

Twee deeckens
Een beddesprei
Twee sergie⁹² gordijnen, een rabat⁹³ en
schoorsteenkleet
Een tafelleet
Twee taferelen sijnde zeetjes
Een dito waarinne twee personagies van
*Breeckelingkam*⁹⁴
Twee dito Lantschapjes
Noch twee dito
Noch een dito sijnde een zeetje.
Een kaart van Oostindie met een swart ebbenhout-
*lijst*⁹⁵
Een spiegel met een dito lijst
*Vijff berdekens*⁹⁶
Ses neuteboome [notenhouten] stoelen met graau
laacken bekleet

[fol. 5]

Een eijckenhoutte schuyfftafel met swart ebben-
hout ingeleijt en een vure bladt daarop
Vijff porceleijnen schotels voor de schoorsteen
Twee dito kommetjes
Ses kleyne potjes dito
Noch een witte potje

Koper en tin in de besloote kas aldaar

Een koopere broeder⁹⁷ off stoofpan
Een dito vuurwagen⁹⁸
Vijff koopere kandelaars
Drie dito blaackers
Een dito vijsel met een stamper
Een dito beddepan met een houtte steel
Vijff tinne schotels soo groot als kleyn
Een dito schotelbladt
Vijfentwintigh dito borden

[fol. 5v]

Een tinne waterfles
Een kabas blick⁹⁹
Een dito blaackertje

Op de achterkamer

Een bedde met een peuluwe¹⁰⁰
Twee oirkussens
Een deecken
Een ijser harnas en stormhoet
Een slaapbanck
Een slee
Twee oude stoelen
Enige kleeerstocken

Een kleermand
 Een schoorsteenkleetje
 Twee kleerracken

Op 't middelkamertje

Een bedde met een peuluwe
 Noch een dito met een peuluwe van beneden uyt
 de keucken gebracht.

[fol. 6]

Drie oirkussens
 Seve deeckens
 Een eijcke kleerkas daarinne
 Een swarte greijne mantel
 Een swarte laacken mantel
 Een couleurede greijne mantel met swarte baeij¹⁰¹
 gevoert
 Een swart laacken innocent¹⁰² en broeck
 Een couleurt laacken innocent en dito broeck
 Een paar gestreepte gordijnen en een dito rabatje
 Een vleijskuyp
 Een houtte krebbe
 Twee stoelen
 Noch een kleyn stoeltje
 Een vouwplanck met twee dito houten beenen
 Noch eenige *berdekens*
 Noch een Keulse pot

[fol. 6v]

In de keucken

Twee groene saije gordijnen, een rabath en
 schoorsteenkleet, mitsgaders een beddespree[i]
 Ses groene laacken sitkussens
 Drie neuteboome stoelen met groen trijpt¹⁰³
 bekleet
 Vijff oude stoelen
 Een tafelkleetje
 Een eijcke kastje
 Een dito tafeltje
 Een eijcke pors¹⁰⁴ met vier vouwplancken
Een groot tafereel sijnde een lantschap
Een dito waarinne den overleden met desselfs
huysvrouw gefigureert.
Noch een dito lantschap kleynder
Noch twee zeetjes
Noch een dito Blomstuckje
 Een spiegel
 Noch een teijckening

[fol. 7]

Noch eenige berdekens
 Een halve porceleijne lampetschotel voor de
 schoorsteen
 Vier dubbelde boterschotels
 Vier dito enckelde
 Noch een kommetje
 Twee dito blompottjes
 Noch een dito kommetje en een kleyn kopje
 Een mantelhout¹⁰⁵
 Eenige boecken
 Noch eenige glasen
 Een kopere ketel
 Een ijser potje
 Een groote Keulse pot
 Vijff houtte kruytdosen¹⁰⁶
 Twee koopere kranen
 Een tinnen incktkoocker

[fol. 7v]

In de gang

Een kannebort met seve kannen daarop met tinne
 leden mitsgaders een koper strijckijser
 Een rack met aardewerck
 Twee ijseren roosters
 Een dito heugel¹⁰⁷
 Een dito tang
 Een ketting
 Twee blicke raspen
 Een koopere lamp
 Twee blicken emmers
 Een dito lantaarn

In 't voorhuys

Drie Lantschapjens
Noch drie dito kleynder
Noch een tafereel sijnde een zeetje
Noch vijff Lantkaartjes
Noch een tafereeltje

[fol. 8]

Vijff stoelen
 Een koffer
 Een kist
 Een hoekbanck en soldertje¹⁰⁸
 Vijff houtte maten
 Een blicke doos
 Twee tobbetjes
 Een tonnetje
 Ses groen geblomde trypte kussens
 Een strijckdeekentje

In de backerij

Een koper fernuys en een dito dexel daar op
mitsgaders een keteltje daar aen gehorende
Twee koopere smoorpotten
Een dito asketel
Een ijser staande in de schoorsteen aldaar
Een dito loet¹⁰⁹
Een dito scheij ijser
Seve a acht blicke platen
Een ijsere tang
Een dito schop

[fol. 8v]

Een koper tangetje
Ende noch eenig gewigt en backers gereetschap
Noch een ijser ovesbort
Een tinne klock
Een koper lantaerntje
Een ijser confoort
Een tafeltje

Op de solder

Een buijl en twee haspels
Twee backen
Twee harpen¹¹⁰
Een aggelen
Een zeeff met een wan¹¹¹
Twintigh meelsacken
Noch eenige sacken
Noch ontrent elff sacken tarrew
Noch eenig hout off tackebossen

[fol. 9]

Op de plaats

Twee kopere ketels
Een koper pannetje
Een dito decksel
Een dito doeck ende koecxpan
Een dito schuymspan
Een dito blaacker
Een dito waterpot
Veertien tinne lepels
Noch eenig aardewerck bestaande soo in potten,
pannen, schotels ende tafelborden
Ende noch eenige rommels

**Lasten des boedels ende eerst
de dootschulden**

Comt de *voorseide* Cornelis van Schaijck, voor de
lijckist en 't kleet, 20-0-
Aan Willem van Eijck, voort 't openen van 't
graff en t' schudden van dien, 12-0-
Aan de bidders voor haar dienst in 't noden ter
begravenis 't samen, 9-0-

[fol. 9v]

Voor huur van rouwmantels voor de vrienden als
dragers, 5-8-
Aan de schenckers voor haar dienst, 2-14-
Aan de knecht van de gebuurte voor sijn dienst
op de begravenis en 't halen van de baar, 2-0-
Aan de klockluyder voor een foytge, 0-4-
Aan de dienders mede alsvooren, 1-2
Noch voor de tafelkleetjes op de begravenis
gebruyckt, 1-10
Voor huur van de kannen en glasen, 2-9-
Betaalt voor 't bier ende excijs [accijns] op de
begravenis gedroncken, 9-14
Noch aan kaarssen betaalt, 3-10
Noch aan aelmoessen om den overleden ver-
streckt, 6-6

[fol. 10]

Comt Johannes van Put operateur wegens dien-
sten aan den overleden in sijn leven gedaan bij
rekening, 24-17
De heer professor Decker komt voor visiten en
consultatien, 6-0
De heer doctor Fierlinx tersake *voorseid*, 12-18
Margrieta Root, huysvrouw van Hendrick
Beijnsdorp¹¹² comt voor *leverantie* van stoffen, bij
rekening, 7-2-4-
Komt noch de wedue van Hendrick van
Ottesteijn¹¹³, volgens *rekening*, 12-15

Andere lasten

Komt de kinderen en erfgenamen van de heer *meester* Dirck van Heussen volgens *schuldbrief* staande schulden staande op den *voorseide* speelthuyt op de Marendijck in Oestgeest vier hondert gulden, 400-

Claas Cortenbosch koorenkooper komt voor leverantie van een last tarruw a 4 gulden 10 *stuyvers* de sack, 198-

[fol. 10v]

Wijnandt van Leeuwen, mede koornkooper komt eerst per rest van reeckeningen innehoudende meerdere somme, 100-0

Noch komt denselven voor twee hoet¹⁴ drie achelen tarruw 4-10 de sack volgens reeckeningen, 150-15

Noch komt Claas de Graaff, korenkooper voor de leverantie van 27 aggelen¹⁵ tarruwe a vier gulden 18 *stuyvers* de sack, 6-3

Juffrouw Agatha van Schuijlenburgh komt mede bij *rekening*, 102-3-12

Staat noch te betalen aan de wedue van Jan Badon laackens.

Volgens overgeleverde *rekening*, 77-0

Noch komt Pieter van Molendijck *Meester* kleermaacker mede bij *rekening*, 21-4

Noch komt Geertruijt van Dijck insgelijcx bij overgeleverde *rekening*, 32-3-4

Noch komt Willem Tabort hoedemaacker, mede bij *rekening*, 20-13

[fol. 11]

Wyders komt Jan van de Veecken *Meester* schoenmaker, bij *rekening*, 14-0

Noch komt Daniel Beeken, vleeshouder mede bij reeckeninge, 6-12

Noch komt Magdalena Outshoorn bij *rekening*, 5-10

Staat noch te betalen het sout en zeepgelt van dese jare 1695 Catharina Oosterop komt voor dienstloon als dienstmaagt tot mej 1695, 25-0 Komt noch deselve haar dienstloon sedert mej 1695 tot 32 gulden in 't jaar

Noch is betaalt aan den *notaris* Thomas van Swieten voor 't passeren van *codicil* en voorschot van segels, 7-5

Den boedel is noch schuldig aan R. van Idserda. 't halff jaar huur verschenen te mej 1695 tot, 75- Noch belast met de huur sedert mej 1695 tot 150 gulden jaars

[fol. 11v]

Aldus gedaan en in geschrifte gestelt bij mij Thomas van Swieten, openbaar notaris bij den Edele Hove van Hollandt geadmitteert, binnen der Stadt Leyden residerende, op de aangevinge van de gemelten Jan van Oostwaart. Dewelcke bij desen verklaarden de *voorseide* inventaris ter goeder trouwe doen maacken en aangegeven te hebben sonder willens off wetens yets te hebben verswegen ofte agtergehouden.

Met belofte indien naarmaals yets tot voor off nadeel van den *voorseide* boedel te voorschijn mochte komen 't selve hier op getrouwelijc te sulen doen amplieren [aanvullen] ende verhogen presenterende 't allen tijde desnoot ende versocht sijnde 't selve met eede nader te affirmeren op den 28 julij anno XVI vijftentnegentich ter presentie van Adriaan van der Wielen ende Frederick van Zijl als getuygen benefens mij *notaris* hier toe versocht

[Ondertekend door]

Jan van Oostwaert

Adriaen van der Wiele en Frederijck van Sijl

[getuygen]

Thomas van Swieten (*notaris publicus*)

NOTEN

- * Met dank aan Marten Jan Bok, Wouter Kloek en Lyckle de Vries voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
- 1 Regionaal Archief Leiden (RAL), Oud Notarieel Archief (ONA), inv.nr. 1643 (Thomas van Swieten), akte 69. In Leidse archiefdocumenten zijn verschillende varianten op de namen Arent van Oostwaert en Catharina van Keijserswaert aan te treffen. Veruit het meest frequent komt de naam voor met het toevoegsel 'van' en met een 't' aan het einde (zowel bij voor- als achternaam). Het gebruik van 'ae' en 'aa' vindt afwisselend plaats en wordt zelfs in een en hetzelfde document niet altijd consequent toegepast (zie ondermeer de boedelinventaris in bijlage 1). Ik gebruik hier de naamsvariant die Arent van Oostwaert zelf gebruikt bij de ondertekening van zijn testament in 1695. Onder die naam staat hij ook geregistreerd in de Schepenhuwelijken, en dat is tevens de bron voor de gehanteerde naamsvariant van zijn vrouw.
 - 2 RAL, Begraafboeken, 16-23 juli 1695. De begraafboeken zijn chronologisch en per kerk geordend, zodat de originele documenten eenvoudig op datum kunnen worden gevonden. De geboortedatum van Arent van Oostwaert is niet bekend, want de oudste rooms-katholieke doopboeken in Leiden dateren vanaf 1642. Zijn vader trouwde in augustus 1629 (zie noot 25), dus mag worden aangenomen dat Arent niet voor 1629 is geboren. Hij stond in 1653 geregistreerd als zelfstandig bakker (zie afb. 9) en zal dus vermoedelijk begin jaren '30 zijn geboren.
 - 3 Eerder regelde hij na zijn trouwen (1657) en wederom na het overlijden van zijn vrouw (1676) bij akte de zaken betreffende de voogdij over de kinderen. H.L.M. Vera, 'Pachters van de hofstede van het minigerecht Oostwaard', in: *De Nederlandsche Leeuw* 118 (2001), p. 284.
 - 4 RAL, Schepenhuwelijken, fol. 162 (10 september 1695).
 - 5 Joannes Helmismis werd op 27 maart 1693 rooms-katholiek gedoopt. RAL, RK-doopregister (Jezuïeten). Barbara van Oostwaert trouwde op 4 september 1694 met Cornelis van Persijn, weduwnaar van Catharina Nouts. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 136. Elisabeth van Oostwaert trouwde op 24 augustus 1688 met Jan Helmismis. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 018v. Zij overleed tussen 25 september en 2 oktober 1694 ('vrouw van Jan van Helmismis, woonachtig Pieters Kerkgracht', het adres waar Jan Helmismis woonde bij zijn hertrouwen in 1695, zie noot 7). Het huwelijk van Jan Helmismis en Elisabeth van Oostwaert werd zwaar getroffen door kindersterfte, zo blijkt uit een vergelijking van de RK-doopregisters met de Begraafboeken (1689-1696).
 - 6 Onder Leidse bakkersweduwen bestond een opvallende neiging tot endogamie. De helft van deze weduwen hertrouwde met een bakker, terwijl dat bij andere ambachten op minder dan een vierde lag. Ariadne Schmidt, *Overleven na de dood. Weduwen in Leiden in de Gouden Eeuw*, Amsterdam 2001, p. 239.
 - 7 RAL, Begraafnisboeken, 7-14 juli 1696 ('het kind van Helmismis'). Jan Helmismis de Oude hertrouwde na het overlijden van zijn vrouw (1694) op 26 november 1695 met Geertruyt van der Marck (RAL, Schepenhuwelijken, fol. 136). Zij kregen tussen 1696 en 1707 vijf kinderen. Het is niet uitgesloten dat het eerdergenoemde 'kind van Helmismis' dat in juli 1696 kwam te overlijden niet de jonge Jan Helmismis (de kleinzoon van Arent van Oostwaert) is, maar het eerste kind van het echtpaar Helmismis-Van der Marck dat op 11 juli van datzelfde jaar werd gedoopt (RAL, RK-doopregisters) en misschien vlak daarna kwam te overlijden. Tot op heden ben ik echter Jan Helmismis de Jonge in latere documenten niet meer tegengekomen.
 - 8 Zij overleed tussen 23 en 30 november 1737. Haar broer Jan van Oostwaert en zus Elisabeth van Oostwaert waren al in respectievelijk 1723 (tussen 2-9 januari; kinderloos) en 1694 (tussen 25 sept.-2 oktober) overleden. Zie voor de kinderen van Barbara van Oostwaert het RK-doopregister te Leiden.
 - 9 Van de door Vera (noot 3) genoemde broers van Arent van Oostwaert, Hendrick Cornelisz. van Oostwaert en Cornelis van Oostwaert, zijn geen (Leidse) nakomelingen die de volwassen leeftijd bereikten bekend. Drie kinderen van Cornelis van Oostwaert werden respectievelijk in 1664, 1665 en 1667 begraven in de Hooglandse Kerk. Een dochter van hem, Lijsbeth (geb. 1661) bereikte wel de volwassen leeftijd, maar trouwde en stierf in Amsterdam (Vera, *op.cit.* (noot 3), p. 285). Cornelis van Oostwaert zelf stierf in 1669. Arent van Oostwaert heeft waarschijnlijk nog een derde broer gehad, Jan van Oostwaert. In de zogenaamde getuigenisboeken bevindt zich een verklaring van Carel de Veth en Gijbert de Veth uit 1684 die op verzoek van Arent van Oostwaert verklaren, dat hij een broer is van Jan van Oostwaert die in 1669 met het schip De Spreeuw vanuit de Kamer van Rotterdam als korporaal naar Oost-Indië is gevaren. Zij verklaren verder dat in datzelfde jaar in Leiden is overleden Cornelis van Oostwaert, eveneens een broer van Arent van Oostwaert en dat naar hun beste weten de broers altijd familiair met elkaar zijn omgegaan (RAL, Rechterlijk Archief, Getuigenisboeken, Z fol. 79v).
- De toedracht voor deze verklaring is onbekend, maar het is goed denkbaar dat het samenhangt met het overlijden van genoemde Jan van Oostwaert in Oost-Indië en wellicht betrekking heeft

- op de afhandeling van zijn nalatenschap. Arents ongehuwde zuster Cornelia van Oostwaert leefde toen nog wel (zij stierf tussen 11-17 augustus 1691), maar of zijn broer Hendrick Cornelis van Oostwaert toen ook nog in leven was heb ik niet kunnen achterhalen; zijn andere zuster, Elysbeth, stierf al voor medio 1659, want toen hertrouwde haar weduwnaar (RAL, Schepenhuwelijken, fol. 298v).
- 10 RAL, ONA, inv.nr. 2027 (Albertus Isaacz. Kleyenbergh), akte 114.
- 11 Het paar ging op 18 augustus 1657 in Leiden in ondertrouw en daarom wordt wel verondersteld dat het mogelijk om een huwelijksportret zou gaan. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 236v.
- 12 Frits Lugt heeft in zijn repertorium van veilingcatalogi de relatie gelegd tussen deze collectie en genoemde Wierman. Frits Lugt, *Répertoire des catalogues de ventes publiques I (1600-1794)*, Den Haag 1938, nr. 1237 (*Dr. Johan Pieter Wierman, Leyde*). Helaas is het exemplaar dat aanwezig is bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag niet geannoteerd. Het probleem is dat de enige Wierman die in Leidse archieven voorkomt Dr. *Pieter Jan Wierman*, baljuw van de heerlijkheid van Alkemade en Vrijhaak, betreft. Hij trouwde op 30 november 1730 met Anna Elisabeth Oosterdyck uit de Nieuwsteeg in Leiden. Hij komt diverse malen in notariële akten voor. Zij kregen één dochter, Catharina Maria Wierman (gedoopt op 26 oktober 1731, Pieterskerk). De plafond- en schoorsteenschilder Dirk Dalens III schilderde volgens Van Gool onder meer decoraties voor het huis van Wierman (Th.H. Scheurleer, C.W. Fock en A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, Leiden 1986-1992, deel 2, p. 69). Jan Pieter Wierman komt ook voor in een reisjournaal van Jan van Roijen uit 1740. Ook de schilder Frans van Mieris behoorde tot dit culturele reisgezelschap. RAL, Leidse bibliotheek, 62250.
- 13 Cat. tent. Perry H. Chapman, Wouter Th. Kloek, Arthur K. Wheelock jr., *Jan Steen. Schilder en verteller*, Amsterdam (Rijksmuseum)/Washington (National Gallery of Art) 1996, nr. 8. Zie voor laatstgenoemde veiling: Tim Zeedijk, 'Tot voordeel en Genoegen'. De schilderijenverzameling van Gerrit van der Pot van Groeneveld', in dit *Bulletin van het Rijksmuseum*.
- 14 Chapman/Kloek/Wheelock., *op.cit.* (noot 13), nr. 8. Mariët Westermann, *The amusements of Jan Steen. Comic painting in the seventeenth century*, Zwolle 1997, pp. 260-263. Lyckle de Vries, 'Portraits of people at work', in: Jan L. de Jong e.a., *Opstellen voor Hans Locher*, Groningen 1990, pp. 52-59. Wouter Th. Kloek, *Een huishouden van Jan Steen*.
- 15 Peter van der Coelen, *Everyday life in Holland's Golden Age: the complete etchings of Adriaen van Ostade*, Amsterdam/Leiden 1998, p. 98. James A. Welu, 'Job Berckheyde's Baker', *Worcester Art Museum Bulletin* 6 (1977) 2, pp. 1-9.
- 16 Westermann, *op.cit.* (noot 14), p. 261.
- 17 A. Bicker Caarten, 'Het vroegere gebruik van de bakkershoren in Leiden en Rijnland', in: *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 41 (1949), pp. 85-91.
- 18 Annette de Vries, *Ingelijst Werk. De verbeelding van arbeid en beroep in de vroegmoderne Nederlanden*, Zwolle 2004, pp. 155-187.
- 19 Transcriptie volgens Kloek in Chapman/Kloek/Wheelock, *op.cit.* (noot 13), p.125, noot 1. 'Dit is een Familie Stukje.... [De Backer] is t Portret van Arend Oostwaa[rd]. / De vrou... Catharina Keijzerswaard / De Jonge is gedaan naar een jonge van Jan Steen. Dese Backer met zijn Vrouw hebben gewoond op den / Rhyn 3 à [4] Huijs[en] vande vrouwebrugge, tussen de Vrouwesteegh en g[asthuys binn]en Leyden. / Is nu, January 17[38], [ruim] 70 [oude transcriptie: 79] Jaaren geleden geschildert'.
- 20 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74.
- 21 *Ibidem*, fol. 6v. De boedelinventaris is niet eenduidig over de grootte van het genoemde schilderij. Er staat letterlijk 'een dito waarin den overleden met desselfs huysvrouw gefigureert', waarmee wordt gerefereerd aan het daarvoor genoemde item: 'een groot tafereel sijnde een Lantschap'. Of de opsteller daarmee impliceert dat het in het eerstgenoemde geval ook om een groot tafereel gaat (wat het genreportret van Arent van Oostwaert niet is en dus de identificatie zou kunnen betwisten) is onzeker, maar naar mijn mening om verschillende redenen niet aannemelijk. Naast argumenten die in het artikel worden genoemd (het gebruik van de term *gefigureert* en de aard van het overige schilderijenbezit van Van Oostwaert) kan ook worden gewezen op de omschrijving van het navolgende item in de boedelinventaris: 'Noch een dito Lantschap kleynder', waarin 'dito' duidelijk slaat op 'tafereel' en niet op 'groot tafereel'.
- 22 Het begrip *figureren* is direct te relateren aan het begrip *beeldvorming* en komt in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* voor in de betekenis van 'tot een beeld maken', 'in beeld brengen/uitbeelden' en 'zinnebeeldig voorstellen', *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, deel 3, pp. 4447-4448.
- 23 Vera, *op.cit.* (noot 3), p. 284. Het in de noten aldaar vermelde inventarisnummer is echter onjuist (1645 moet zijn 1643).
- 24 Vera, *op.cit.* (noot 3).
- 25 Hij ging op 8 augustus 1629 in Leiden in ondertrouw met Neeltgen Jansdr. van Rijswijk (geb. Utrecht, wonend Amsterdam). Hij staat in

- de schepenaantekening geregistreerd met de aanduiding 'Nyensteech, backer'. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 233.
- 26 Onderstaande gegevens over de broers en zussen van Arent van Oostwaert vormen deels een aanvulling of correctie op de gegevens als vermeld bij Vera, *op.cit.* (noot 3), pp. 283-285. *Jan van Oostwaert*: geboren Leiden, hertrouwde op 22 oktober 1651 met Adriantgjen Willems (RAL, Schepenhuwelijken, fol. 094v); in 1669 als korporaal naar Oost-Indië gevaren en mogelijk in 1684 aldaar overleden. *Cornelis van Oostwaert*: geboren Leiden, hoedecramer, ging op 23 december 1660 in ondertrouw met Elysaabeth Neuteboom. Enkele van hun kinderen stierven jong (zie noot 9); hij overleed in 1669 en zijn weduwe hertrouwde in 1673 (Arent van Oostwaert trad hierbij op als getuige; RAL, Schepenhuwelijken, fol. E 311v). *Hendrick Cornelis van Oostwaert*, geb. Leiden, greinreder, ging op 21 april 1662 in ondertrouw met Grietgen Barents van Achelom; geen verdere gegevens bekend. *Elysaabeth van Oostwaert*, geb. Leiden, trouwde op 17 november 1654 met Pieter Gerritsz. van der Marck, vettewarier (RAL, Schepenhuwelijken, fol. 151); zij overleed voor medio 1659, want op 8 augustus 1659 ging haar weduwnaar in ondertrouw; ze kregen in ieder geval een dochter, Lysbeth Pieters van der Marck. *Cornelia van Oostwaert*, geb. Leiden, winkelierster, ongehuwd, stierf tussen 11 en 17 augustus 1691 (wonend bij de Visbrug).
- 27 Op 29 januari 1642 werd een kind van Cornelis [Cornelisz.] van Oostwaert, wonend Nieuwsteeg, begraven in de Pieterskerk. RAL, Begraafboeken.
- 28 RAL, SA II, inv.nr. 2537, Broodzetting, fol. 6. Broodprijzen werden tot in de 19de eeuw periodiek van overheidswege vastgesteld. Bakkers moesten hun naam en merk op het stadhuis laten vastleggen, zodat een effectieve controle op prijs en gewicht van brood mogelijk was. Koen Goudriaan e.a., *De gilden in Gouda*, Cat.tent. (Museum Het Catharina Gasthuis Gouda) Zwolle 1996, p. 91.
- 29 Op 15 mei 1662 werd een kind van Arent van Oostwaert, wonende Rijn, begraven in de Hooglandse Kerk. RAL, Begraafboeken.
- 30 Helaas ontbreken de doopgegevens van zijn kinderen, maar dit heeft te maken met de eerdergenoemde late totstandkoming van de Leidse katholieke doopregisters (variërend tussen 1642-1670). Zowel op 15 mei 1662 als op 2 mei 1667 werd een kind van Arent van Oostwaert, wonende Rijn, begraven in de Hooglandse Kerk. RAL, Begraafboeken.
- 31 Mogelijk gingen zijn nog minderjarige dochters, Elisabeth en Barbara, na het overlijden van hun moeder bij de familie Van der Marck (aangetrouwd via Arent's zus Elysaabeth Cornelisdr. van Oostwaert) aan de Nieuwe Rijn wonen, want bij hun trouwen stonden ze beide daar geregistreerd (zie noot 5). Lysbeth Pieters van der Marck, nicht van Arent van Oostwaert, trouwde in 1680 met Cornelis van Schaick, die door Arent van Oostwaert in zijn testament als voogd werd aangewezen.
- 32 Zie noot 4.
- 33 Na zijn huwelijk ging Jan van Oostwaert vermoedelijk aan de Koepoortgracht, de huidige Doezastraat (en verlengde van Nieuwsteeg), wonen in het pand dat eigendom was van zijn bruid, de bakkersweduwe Cunera van Meerwijk. Hij was in ieder geval in 1705 onder-tresorier van het gebuurte Koeienfort, waaronder deze straat viel. Kees Walle, *Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden (14e-19e eeuw)*, Leiden 2005, p. 86. In 1715 verkocht hij een pand aan de Koepoortgracht bij openbare verkoping voor 1500-1600 gulden. RAL, ONA, inv.nr. 1716, akte 030.
- 34 De Leidse Van Oostwaerts waren overigens niet de enige van de familie die een bakkerij dreven. Ook onder Utrechtse Van Oostwaerts zijn verschillende bakkers aan te treffen. Vera, *op.cit.* (noot 3), pp. 286-287. Ook tegenwoordig komt bloedverwantschap binnen het bakkersambacht nog veelvuldig voor. Zegswijzen als 'hij heeft geel bloed' of 'hij komt uit een gele familie' duiden hierop. Annette de Vries, 'Arent van Oostwaert: van historische figuur tot icoon van De Echte Bakker', in: Joris van Eijnatten, Fred van Lieburg en Hans de Waardt (red.), *Heiligen of Helden. Opstellen voor Willem Frijhoff*, Amsterdam 2007, pp. 229-241.
- 35 Van Vliet (ca. 1600/10-1668) woonde in Leiden (Nieuwe Rijn, Vismarkt en Steenschuur) en was in de jaren '30 actief als etser. Christiaan Schuckman, Martin Royalton-Kisch en Erik Hinterding, *Rembrandt & Van Vliet. A collaboration on copper*, Amsterdam 1996, pp. 6-7.
- 36 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, fol. 10r en 10v.
- 37 *Ibidem*, fol. 8r en 8v.
- 38 *Ibidem*, fol. 1v.
- 39 *Ibidem*, fol. 11.
- 40 Wanneer hij het graf kocht of in bezit kreeg, is niet bekend, maar waarschijnlijk niet voor 1694. De Vrouwekerk ressorteerde onder de kerkrentmeesters van de drie hoofdkerken (Pieterskerk, Hooglandse kerk en Vrouwekerk) en het archiefmateriaal over grafaankoop en -verkoop is voor de 17de eeuw erg fragmentarisch. Arents vrouw, Catharina van Keijerswaert, die tussen 8 en 14 december 1675 overleed, werd begraven in de Hooglandse kerk. Hijzelf, zijn kinderen (Elisabeth was in 1694 de eerste) en veel andere familieleden werden nadien in de Vrouwekerk begraven. De grafstede was het enige bezit dat in de finale boedelscheiding na het overlijden van het

- langstlevende kind van Arent van Oostwaert, Barbara van Oostwaert, in gemeenschappelijk bezit van de familie bleef (zie noot 10). De Vrouwekerk werd in de eerste helft van de 19de eeuw gesloopt. De fundamenten van de kerk zijn eind jaren '70 van de vorige eeuw blootgelegd (inclusief de resten van een 14de-eeuwse kapel).
- 41 In 1656 maakte de katholieke minderheid zo'n 15% van de stadsbevolking uit. S. Groenvelde (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel II 1574-1795*, Leiden 2003, pp. 141-142.
- 42 En zijn dochter Barbara van Oostwaert verkocht bij openbare verkoop in 1729 twee naast elkaar liggende panden aan de westzijde van het Kort Rapenburg via de als zeer katholiek bekend staande notaris Hendrick Wilmers. RAL, ONA, inv.nr. 1874, akte 15.
- 43 In het kohier van het Klein Familiegeld uit 1674 worden 73 bakkers aangeslagen met een gemiddelde aanslag van 0,07. Van Oostwaert kreeg een aanslag van 0,10. Klein Familiegeld, RAL, SA II, 4028 'Arent Oostwaert, bakker'.
- 44 Afbeeldingen van diverse (meer luxueuze) 17de-eeuwse meubelen zijn onder meer te vinden in: Reinier Baarsen, *Nederlandse meubelen 1600-1800*, Zwolle 1993 en in het binnenkort te verschijnen *Wonen in de Gouden Eeuw* van diezelfde auteur, dat specifiek betrekking heeft op de collectie van het Rijksmuseum.
- 45 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, respectievelijk fol. 2v en fol. 5v. Paul Knevel, *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700*, Hilversum 1994; M. Carasso-Kok en J. Levy-Van Halm (red.), *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle 1988.
- 46 RAL, Rechterlijk Archief, Criminele Vonnisboeken, 21, fol. 1, 8v (10 februari 1682). H.M. van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken van Leiden 1533-1811*, Leiden 1977-1978, p. 278.
- 47 De zilveren dukaat werd in de Republiek van 1659-1808 geslagen en was 2,5 gulden waard (werd ook rijksdaalder genoemd). Henno van Gelder, *De Nederlandse Munten*, Utrecht/Antwerpen 1965, p. 259-260.
- 48 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, fol. 9-10r.
- 49 Vermeldingen van schilderijen, landkaarten etc. zijn in de boedelinventaris in de bijlage gecursiveerd weergegeven.
- 50 C. Willemijn Fock, 'Kunstbezit in Leiden in de 17e eeuw', in: Scheurleer/Fock/Van Dissel, *op.cit.* (noot 12), deel Va, pp. 3-36.
- 51 Voor mijn dissertatie *Ingelijst Werk* (*op.cit.*, noot 18) heb ik grote aantallen inventarissen van ambachtslieden uit E. Duverger, *Antwerpse kunst-inventarissen uit de zeventiende eeuw*, 10 delen, Brussel 1984-1999 bekeken.
- 52 RAL, ONA, inv nr. 1643, akte 74, fol. 4v. Het zou een vergelijkbaar schilderij als afb. 12 kunnen zijn geweest. Ook dit schilderij kwam via de veiling G. van der Pot van Groeneveld (Rotterdam, 6 juni 1808) in bezit van het Koninklijk Museum, latere Rijksmuseum.
- 53 Zie voor de (groeioende) kennis van notarissen over kunstwerken: De Vries (A.), *op.cit.* (noot 18), p. 67 en de aldaar aangehaalde literatuur.
- 54 Angelika Lasius, *Quiringh van Brekelenkam*, Doornspijk 1992.
- 55 John Loughman en John M. Montias, *Public and private spaces. Works of art in seventeenth-century Dutch houses*, Zwolle 2000.
- 56 *Ibidem*, p. 42.
- 57 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, fol. 7.
- 58 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, fol. 5v.
- 59 RAL, Schepenhuwelijken, fol. 018v (24 april 1688).
- 60 RAL, ONA, inv.nr. 1643, akte 74, fol. 3v.
- 61 *Ibidem*, fol. 10. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 150 (Heyndrick van Bijnsdorp).
- 62 Zie hiervoor onder meer: De Vries (L.), *op.cit.* (noot 14), p. 58; Chapman/Kloek/Wheelock, *op.cit.* (noot 13), p. 125 (nt. 1); Kloek, *op.cit.* (noot 14), p. 73. Misschien resonanceert in Arnold Houbrakens anekdote over een contract tussen Jan Steen en een bakker, afgesloten met het oog op het voeden van zijn veelmondige gezin, iets van de zakelijke of zelfs persoonlijke relatie van Jan Steen en Arent van Oostwaert na (alhoewel het qua chronologie niet klopt). De bakker wilde, volgens Houbraken, na enige tijd van het contract af, maar was bereid de schulden van Steen kwijt te schelden. Was dat wellicht een mooie gelegenheid voor de schilder om daar in natura iets tegenover te stellen? Zie voor de anekdote: Arnold Houbraken, *De Grote Schouwburg*, ed. Jan Konst en Manfred Sellink, Amsterdam 1995, pp. 110-111. Met dank aan Tim Zeedijk die mij op deze anekdote attendeerde. Zie voor een recent voorbeeld van het relateren van Steens portretkunst aan het sociale en zakelijke netwerk van de schilder: Frans Grijzenhout en Niek van Sas, *De burger van Delft. Een schilderij van Jan Steen*, Amsterdam 2006.
- 63 Dit was het huis van de oom en tante van Havick Steen, de vader van Jan Steen, die als driejarige bij hen ging wonen toen zijn moeder in het kraambed stierf. Hij was de enige erfgenaam van dit kinderloze echtpaar Van Leusvelt. Marten Jan Bok, 'Het leven van Jan Steen', in: Chapman/Kloek/Wheelock, *op.cit.* (noot 13), pp. 25-37 en in het bijzonder pp. 25-26.
- 64 Hij schreef zich in 1646 op twintigjarige leeftijd in voor de universiteit en liet zich op 18 maart 1648 als meester-schilder inschrijven in het Leidse Sint-Lucasgilde. *Ibidem*, p. 27.
- 65 *Ibidem*, pp. 26-27.
- 66 Yvonne Prins en Jan Smit, 'De naaste verwanten van Jan Steen', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor de Genealogie*, 51 (1997) pp. 173-175.

- 67 RAL, ONA, inv.nr. 1643 (Thomas van Swieten), akte. 74, fol. 2r.
- 68 Hij betaalde in het voorjaar van 1658 in ieder geval contributie aan het Lucasgilde in Leiden, zodat hij weer schilderijen mocht verkopen. Bok, *op.cit.* (noot 63), p. 31.
- 69 *Alles wonderlyk fraai en natuurlyk geschilderd naar 't leven; gelyk van achter op het Stukje te zien is.* Veilingcatalogus Johan Pieter Wierman, Amsterdam, 18 augustus 1762, nr. 45.
- 70 Veilingcatalogus Pieter Calckoen Willemsz., Amsterdam, 10 september 1781, nr. 121. Veilingcatalogus Gerrit van der Pot van Groeneveld, Rotterdam, 6 juni 1808, nr. 119.
- 71 E.W. Moes en E. van Biema, *De Nationale Konst-Gallery en het Koninklijk Museum*, Amsterdam 1909, p. 113, nr. 119 (*Jan Steen, Bakker*).
- 72 Deze litho werd in februari 2006 te koop aangeboden op een veiling via internet.
- 73 Van Westrheene Wz., *Jan Steen Etude sur l'art en Hollande*, Den Haag 1856, p. 98, nr. 4.
- 74 Andere reproducties naar het schilderij zijn: een geschilderde negentiende-eeuwse kopie, particuliere collectie Parijs, zie hiervoor: Rijksmuseum-dossier, inv.nr. A390; gravures door Brookshaw (mezzo-tint, 1779) en J. Bemme, zie hiervoor: Van Westrheene, *op.cit.* (noot 73), p. 180, nr. 29. Er zijn mij geen oudere reproducties bekend (lang in familiebezit gebleven). Zie hiervoor ook: Gerdien Wuestman, *De Hollandse schilderschool in prent. Studies naar reproductiegrafiek in de tweede helft van de zeventiende eeuw*, dissertatie Utrecht 1998, pp. 177-179.
- 75 Cat. tent. *Brood. De geschiedenis van het brood en broodgebruik in Nederland*, Rotterdam (Museum Boijmans Van Beuningen) 1983, afb. 57; Hermine Th. van Guldener, *Voeding en kunst. Een exclusieve uitgave, verwezenlijkt en aangeboden door Liga Fabrieken B.V. Roosendaal*, z.pl, z.j. [ca. 1970]. Zie ook de tentoonstellingen *Kunst en Smaak* (De Waag, Amsterdam 1952-1953) en *Art et travail* (Geneve, 1957), nr. 570.
- 76 A.Th. van Deursen, *Mensen van klein vermogen. Het kopergeld van de Gouden Eeuw*, p. 12; Groeneveld, *op.cit.* (noot 41), p. 97.
- 77 Het schilderij maakte geen onderdeel uit van de tentoonstellingen in Leiden (Stedelijk Museum De Lakenhal, 1926) en Den Haag (Mauritshuis, 1958-1959).
- 78 De tentoonstelling trok in Nederland 350.000 bezoekers. Van der Ham, *200 jaar Rijksmuseum*, Zwolle/Amsterdam, p. 387.
- 79 De Vries (A.), *op.cit.* (noot 34).
- 80 RAL, ONA, inv.nr. 1643 (notaris Thomas van Swieten), akte 74. Bij de transcriptie van de boedelinventaris heb ik de richtlijnen gevolgd zoals beschreven in M. Bruggeman en H.J.Ph.G. Kaajan, *Oud Schrift 1600-1700*, Centraal Bureau voor de Genealogie, Den Haag 1996, pp. 9-10. Schilderijen en andere kunstobjecten zijn gecursiveerd weergegeven.
- 81 Een toen gangbare term om aan te geven dat een kind was voortgekomen uit de (echt)relatie van genoemde personen. *Woordenboek der Nederlandse Taal*, Den Haag 1993, deel 26, p. 1114.
- 82 Dit is een oude Nederlandse rechtsterm voor het aanduiden van erfstelling over de hand, waartoe ook vruchtgebruik wordt gerekend. M. van Hat-tum en H. Rooseboom, *Glossarium van oude Nederlandse rechtstermen*, Amsterdam 1977, p. 319.
- 83 Cornelis van Schaijck trouwde in 1680 met Lys-beth Pieters van der Marck, de dochter van Arents zus Elysabeth van Oostwaert (die in 1654 was getrouwd met Pieter Gerritsz. van der Marck). RAL, Schepenhuwelijken, fol. 132 respectievelijk fol 151.
- 84 Een speelhuis is een buitenhuis, meestal klein in omvang, dat men er voor zijn genoegen of ontspanning op nahield. *WNT*, deel 14, p. 2643.
- 85 Een gladde vingerring zonder steen, *WNT*, deel 6, p. 815.
- 86 De oude Nederlandse zilveren rijksdaalder werd bankrijksdaalder genoemd ter onderscheiding van de sinds 1659 ingevoerde nieuwe rijksdaalder, de zogenaamde zilveren dukaat. Henno van Gelder, *De Nederlandse Munten*, Utrecht/Antwerpen 1965, p. 132 en p. 268.
- 87 Geldstukken die met permissie van de overheid als betaalmiddel in omloop mochten zijn. *WNT*, deel 12, p. 1246.
- 88 Gespaard, opgepot geld ofwel spaarduiten. *WNT*, deel 12, p. 3709.
- 89 Een Geertruij van Dijk, wonende Rijn, trad op 22 april 1690 in het huwelijk met Marcus van der Heijden, 'oude cleermaacker'. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 051.
- 90 Vermoedelijk de Leidse schilder Jacob Toorenvliet (1635/36-1719).
- 91 Een brede liggende halskraag van linnen of kant die in de 17de eeuw zowel bij mannen- als bij vrouwenkleding in de mode was. *WNT*, deel 12, pp. 112-114. Een nuttig glossarium voor 17de-eeuwse kleding- en textielbegrippen: Marieke de Winkel, *Fashion and Fancy. Dress and Meaning in Rembrandt's Paintings*, Amsterdam 2006, pp. 352-353.
- 92 Serge is een gekeperde wollen stof, waarvan de inslag minder glad en minder dicht is dan de ketting en daardoor minder zichtbaar is. *WNT*, deel 14, p. 1310.
- 93 Hier in de betekenis van een sierlijk bewerkte strook die meestal van franje was voorzien en bijvoorbeeld langs de bovenkant van een gordijn was gespannen. *WNT*, deel 12, pp. 112-114.
- 94 Het betreft hier de Leidse schilder Quiringh Gerritsz. van Brekelenkam (1622-ca. 1670).
- 95 Jan van Oostwaert, de broer van Arent van Oost-

- waert, vertrok in 1669 als korporaal naar Oost-Indië via de VOC-Kamer van Rotterdam. RAL, Rechterlijk Archief, Getuigenisboeken, Z fol. 79v.
- 96 Dit is een spellingsvariant van 'bordekens'. In (kunst)boedelinventarissen is een grote variëteit aan bordekens (hout, albast, prent, glas etc.) aan te treffen (zie onder meer de database van de Getty Provenance Index).
- 97 Een broederpan is een soort poffertjespan. Hester Dibbits, *Vertrouwd bezit. Materiële cultuur in Doesburg en Maassluis 1650-1800*, Nijmegen 2001, p. 125.
- 98 Een grote stoof- of stookplaats op wielen die gebruikt werd voor koken of verwarming. WNT, deel 23, p. 1473.
- 99 Het is niet duidelijk wat hiermee wordt bedoeld, maar het woord 'kabaseemer' bestaat wel en betekent kleine emmer met een beweegbaar hengsel en een deksel. WNT, deel 7, p. 784.
- 100 Een langwerpige onderkussen of hoofdmatras, waarop het gewone, kleinere hoofdkussen wordt gelegd. Ook gebruikt in de betekenis van hoofdkussen in het algemeen. WNT, deel 12, pp. 1438-1440.
- 101 Grof, op molton gelijkend, flanel. WNT, deel 2, p. 799.
- 102 Een innocent is een ruime loshangende kamerjapon, die in de tweede helft van de 17de eeuw in de Republiek ook door mannen werd gedragen. In de Franse mode werd dit kledingstuk alleen door vrouwen gedragen. WNT, deel 6, p. 1832.
- 103 Trijpten is een soort poolweefsel, vervaardigd uit een grondweefsel van linnen of katoen en een poolketting van wol. Het wordt wel gelijkgesteld met pluche of moquette en werd gezien als een mindere kwaliteit fluweel. WNT, deel 17, 2, p. 2805.
- 104 Vermoedelijk wordt hiermee een pers voor linnen en kleren bedoeld. Dit huismeubel bestond uit beweegbare houten bladen die met een schroef tegen elkaar werden gedrukt. WNT, deel 12, pp. 1264-1265.
- 105 Een steunbalk onder aan de schoorsteenmantel. WNT, deel 9, p. 227.
- 106 Deze dozen bevatten kruiden die de geur en smaak van tabak verbeterden of een hallucinerende werking hadden. Dibbits, *op.cit.* (noot 97), pp. 152-153.
- 107 Platte ijzeren greep met tanden of gaten, waaraan een hangijzer of een ketel hoger of lager boven het vuur gehangen kan worden. *Van Dale's Woordenboek der Nederlandse Taal*.
- 108 Een houten vlonder die diende als een verhoogde vloer. Het was een gangbaar interieuronderdeel van het 17de-eeuwse woonhuis (warmer; betere lichtval) en is regelmatig verbeeld in genrevoorstellingen. C. Willemijn Fock, 'Werkelijkheid of schijn. Het beeld van het Hollandse interieur in de zeventiende-eeuwse genreschilderkunst', *Oud Holland* 112 (1998) 4, pp. 187-246, in het bijzonder pp. 206-207.
- 109 Een werktuig dat bestaat uit een steel en een breed ijzeren voorstuk, waarmee men schept of krabt. Specifiek bij bakkers gaat het om een ovenkrabber, een omgebogen ijzer waarmee de kolen uit de oven worden gehaald. WNT, deel 8, p. 2572.
- 110 Een grote, meestal langwerpige vierkante zeef met alleen evenwijdige of kruislingse draden waarop men onder meer graan uitzeeft. *Van Dale's WNT*.
- 111 Grote, platte schaalvormige mand gebruikt om koren te zuiveren van kaf e.d. door het te schud- den en op te werpen. *Van Dale's WNT*
- 112 Heyndrick van Bijnsdorp, waarmee Margrieta Root op 16 april 1695 trouwde, was 'beelthouder' en woonde op de Haarlemmerstraat. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 150.
- 113 Een Heyndrick van Ottensteijn (getrouwd in 1668) was bij leven woonachtig in de Breestraat en was 'Franse cramer' van beroep. RAL, Schepenhuwelijken, fol. 156.
- 114 Inhoudsmaat voor droge waren, speciaal voor graan, kalk en steenkool. J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, Amsterdam 1982, p. 106.
- 115 Een achel is een inhoudsmaat voor droge waren, speciaal voor graan, vooral gebruikt in Zeeland en Zuid-Holland. Er gaan circa twee achel in een zak. Verhoeff, *op.cit.* (noot 114), p. 111.